

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Bakalářská práce

2009

Tereza Wohlgemuthová

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická Fakulta
Katedra pedagogiky

Bakalářská práce
Tereza Wohlgemuthová

Současné pojetí výchovného poradce na základních školách

The Concept of school consellor at primary school

Praha 2009

vedoucí práce: PhDr. Michaela Vítěčková, Ph.D.

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala paní PhDr. Michaele Vítěčkové, Ph.D. za odborné vedení této práce, trpělivost a ochotu, a všechn čas přípravě práce věnovaný.

Prohlašuji,

že předkládanou bakalářskou práci jsem vypracovala zcela samostatně
a uvádím všechny použité prameny.

27.7. 2009

Tereza Wohlgemuthová

OBSAH

Resumé

Summary

0 Úvod

1 Výchovné poradenství ve školském systému

1.1 Vymezení pojmu výchovné poradenství

1.2 Historický vývoj výchovného poradenství

1.3 Výchovné poradenství v současném školním kontextu

1.4 Poradenský proces

2 Pojetí výchovného poradce na základních školách

2.1 Odborná kvalifikace výchovného poradce

2.2 Pracovní náplň výchovného poradce

2.3 Nejčastější okruhy činností výchovného poradce

2.3.1 Výukové problémy

2.3.2 Výchovné problémy

2.3.3 Kariérové poradenství

2.3.4 Preventivní činnost

2.4 Osobnost výchovného poradce

2.5 Informační zdroje pro poradenství

3 Závěr

4 Bibliografie

5 Seznam použitých zkratk

6 Přílohy

Resumé

V předkládané práci se zaměřujeme na problematiku výchovného poradenství ve školském systému. V první kapitole vymezujeme pojem výchovné poradenství a jeho základní klasifikaci, zmiňujeme historický vývoj a současné tendence v oblasti školního poradenství. V kapitole druhé se pro nás stává středem pozornosti výchovný poradce a jeho postavení v současné škole. Podrobněji se věnujeme možnostem vzdělávání, pracovní náplni a nejčastějším okruhům činnosti poradenských služeb. Dále sledujeme nároky kladené na poradcovu osobnost a informační zdroje, které mohou pomoci nejenom v profesním růstu, ale také v každodenní praxi výchovného poradce.

Hlavním cílem této práce je nastínění důležitých témat spojených s výchovným poradenstvím, nejedná se tedy o provedení podrobné analýzy daného problému. Informace byly čerpány z relevantní literatury a zákonů.

Summary

Presented work concentrates on problems of educational counseling in school system. The first capture defines the concept of educational counseling and points on its historical development and current tendency. The second capture focuses on the position of educational consultants at schools. Possibilities of their further education and the most ranges of activities in counseling are described in details together with the demands placed on the personality of educational consultant. Important sources of information to help professional development of educational consultants are mentioned as well.

The main aim of this work is not to make the analysis of the problems but to outline the main themes connected with educational counselling. Used information were taken from the laws and relevant literature.

0 Úvod

Současná teorie a výzkum se shodují v závěru, že školství by mělo směřovat k větší profesionalizaci. Dochází ke změnám v přístupu k žákům i ve vzdělávání učitelů. Pojetí učitelské profese se nezužuje pouze na oblast profesních znalostí, ale obsahuje také podstatnou oblast dovedností, zkušeností a postojů a právě z tohoto důvodu je nutná profesionalizace i v tématu, o kterém pojednává tato práce.

Problematika výchovného poradenství je v České republice složitě teoreticky i prakticky realizována. V legislativě je velmi obecně zakotvena a zatím neexistuje jednotné pojetí výchovného poradenství. Úloha výchovných poradců došla v minulých letech značných změn a další změny nás v souvislosti se školní reformou a vstupující evropskou dimenzí do českého vzdělávání čekají. Právě současné pojetí výchovného poradce je hlavním cílem této práce.

1 Výchovné poradenství ve školském systému

Každý z nás se v životě občas ocitá v situacích, se kterými se sám neumí vyrovnat, je bezradný a potřebuje pomoc. Většinou ji lidé hledají u svých nejbližších, případně u dalších osob, kterým důvěřují a kterých si váží.

Současný život však přináší svou složitostí stále více situací a problémů, které nemohou při nejlepší vůli pomoci vyřešit ani příbuzní, ani dobří přátelé a které vyžadují pomoci odborníků. Jejich kvalifikovaná pomoc je i časově velmi náročná. Jak s tímto poznáním pracovat v oblasti školství? Bylo nutné vytvoření odborných poradenských služeb a jejich institucí. Společenská funkce, úkoly, obsah, formy a metody práce těchto poradenských institucí se od sebe liší okruhem otázek a problémů, které pomáhají řešit (Klímová, 1987).

Právě i zmiňované školské poradenství má svá specifika a vlastní význam, kterými se budeme v následujícím textu zabývat.

1. 1 Vymezení pojmu výchovné poradenství

Poradenství je záměrná, řízená činnost, která spočívá v odborné pomoci dětem a mládeži s osobními problémy, jehož výsledkem je řešení aktuálního problému a stanovení osobních cílů a jejich dosahování pomocí účinnějšího využití vlastních potenciálů. (Hadj Moussová, 2002)

Podstatnou funkcí poradenství je pomáhat lidem v řešení jejich problémů. Tuto funkci můžeme diferencovat na dvě oblasti - preventivní; založené na vytvoření takových podmínek, které přispějí k osobnostnímu růstu. A nápravnou, která je častější, jedinec přichází s problémem, který již existuje. Pomoc se v tomto případě znamená řešení daného problému či odstranění zábran osobního rozvoje, který problém způsobil.

Významné pro poradenské působení je přesné vymezení cílů, cíle mohou být konkrétní i obecné. Konkrétní cíl vždy vychází z daného problému, aktuální situace a osobnosti jedince, přitom obsahuje cíl obecný. Za cíle obecné (hlavní) lze označit pomoc jedinci k lepšímu sebepoznání – uvědomit si vlastní přednosti i slabosti, vymežit krátkodobé i dlouhodobé cíle, poznat podstatu problému a hledat reálná

řešení. Pomoc jedinci jednat svobodně, přijmout důsledky svého rozhodnutí a kladně se hodnotit – získat sebedůvěru a začít důvěřovat ostatním (Drapela, 1995).

1. 2 Historický vývoj výchovného poradenství

Kohoutek, 1999 nás ve své knize Historie pedagogicko-psychologického poradenství seznamuje se příčinami a vývojem výchovného poradenství.

Prvotní snahy o zřizování odborných poradenských služeb pro děti a mládež proběhly na konci 19. a počátku 20. století. Své počátky měly ve Velké Británii, kdy roku 1884 byla založena tzv. antropometrická laboratoř, později první psychologická výchovná poradna. Cílem poradny bylo prostřednictvím komplexního poznání osobnosti dítěte poskytnout odpovídající odbornou pomoc při výchově a vzdělávání v rodině i ve škole. Tyto tendence byly následovány i dalšími vyspělými státy a tak vznikaly laboratoře ve Francii či specializované poradny v USA.

Rychlý ekonomický rozvoj a sociální vývoj společnosti vedly k potřebě vytvořit poradenství pro volbu povolání. První poradna pro povolání byla otevřena roku 1908 v Bostonu, o rok později došlo k založení první vysokoškolské polytechnické poradny. Základem dnes již nepoužívaného pojmu polytechnika bylo vzájemné porovnání požadavků a nároků jednotlivých profesí a osobnostních předpokladů jedince, které má mít za následek adekvátní volbu povolání. U nás došlo k rozvoji profesního poradenství ve dvacátých letech, vznikaly poradny v Čechách i na Moravě, postupem času i na Slovensku.

Během druhé světové války došlo ve většině evropských zemí k přerušení poradenských služeb. Jejich činnost byla obnovována v prvních desetiletích po skončení války.

První česká poválečná dětská psychologická poradna byla zřízena koncem 50. let v Brně. Významná byla rozsáhlá spolupráce učitelů, lékařů a psychologů a oblast výzkumu. Poradna poskytovala služby všem věkovým kategoriím (dětem, mládeži i dospělým), avšak kasuisticko-metodologický přístup byl zaměřen na problémovou mládež¹. Poradna taktéž prováděla pedagogickou činnost formou přednášek a seminářů, bohatá byla i její publikační činnost. Za zmínku stojí také etický kodex poradce, na jehož zhotovení měla poradna velký podíl.

¹ Problémovou mládeží se myslí mládež, jejíž sociální začlenění působí společnosti problémy a vyžadují zvláštní přístup. Řadíme sem děti a mladistvé intelektově opožděné nebo defektní; s lehkými mozkovými dysfunkcemi při normálním intelektu; s disociálním, asociálním, antisociálním chováním; se změněnou pracovní schopností. (Kohoutek, 1999, str. 12.)

Začátkem 60. let ustanovilo ministerstvo školství ČSR ústřední komisi pro výchovné poradenství. Tento krok znamenal velký posun, pozornost byla věnována výchově a vzdělávání talentovaných žáků, zaostávajících žáků a mládeži s výchovnými problémy. Důsledkem bylo vydání směrnic pro ZDŠ a střední všeobecně vzdělávací a odborné školy, které ukládala povinnost zřízení funkce výchovného poradce na školách. Od roku 1967 docházelo ke zřizování krajských odborných psychologicko-výchovných pracovišť, které působily ve dvou oblastech; oblasti psychodidaktické a psychologicko-výchovné problémů a oblasti profesní orientace.

V 70. letech se výchovné poradenství dále rozvíjí, vzniká rozsáhlá síť pedagogicko-psychologických poraden na okresní a krajské úrovni. Podle Instrukce ministerstva školství se diferencují jednotlivé stupně poraden a jejich pravomoci a jsou formulovány jejich vzájemné vztahy.

1. 3 Výchovné poradenství v současném školním kontextu

Systém výchovného poradenství v České republice v současné době stanoven vyhláškou č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních. Do systému poradenství zařazujeme vyhlášku č. 458/2005 Sb. o střediscích výchovné péče.

Hlavními cíli výchovného poradenství i nadále zůstávají podpora a optimalizace vzdělávacího systému. Pozornost je soustředěna na děti a mládež od tří do osmnácti let, jejich rodiče a další pedagogické pracovníky. Nutná je rovněž spolupráce s lékaři, odbornou péčí o dítě, policií ČR a soudy. Odborná pomoc je poskytována především v následujících oblastech (Hadj Moussové, 2002):

- řešení problémů žáků;
- detekce problémů psychického a sociálního vývoje dětí a mládeže ve výchovně-vzdělávacím procesu a jejich řešení;
- profesní orientaci;
- prevenci sociálně patologických jevů.

Mezi školská poradenská zařízení patří (Hadj Moussová, 2002):

- pedagogicko psychologické poradny;
- speciální pedagogická centra;
- střediska výchovné péče;
- poradenští pracovníci na školách; řadíme sem školního psychologa, speciálního pedagoga, výchovného poradce a školního metodika prevence.

Pedagogicko psychologické poradny (PPP) nalezneme v každém krajském městě, chod zajišťují poradenští psychologové, speciální pedagogové a sociální pracovníci. Poradny slouží především k potřebám škol, žáků a jejich rodičů, také učitelů. Poskytují pedagogicko-psychologickou diagnostiku a intervenci při výchovně vzdělávacím procesu jako například otázku školní zralosti či volba povolání. Provádí šetření v případě podezření na specifické poruchy učení, pracují s dětmi s výchovnými problémy, s dětmi integrovanými (nutná spolupráce se speciálně pedagogickým centrem).

Nově vzniklým typem školského poradenského zařízení jsou speciálně pedagogické centra (SPC). Vychází z celospolečenského požadavku věnovat větší pozornost a péči dětem s postižením a snažit se o jejich integraci do běžných škol. Vedle přímé spolupráce se specializovanými školami a jejich žáky, provádí speciální diagnostiku a nápravu, podílí se na individuálních plánech dětí integrovaných.

Prevenčí a terapií sociálně patologických jevů u dětí a mládeže se zabývají střediska výchovné péče (SVP). Přebírají péči o klienty, většinou pubescenty a adolescenty v případech, kdy již nestačí intervence předešlých zařízení. Ve středisku zpravidla působí speciální pedagogové s orientací na etopedii a psychologové specializovaní na klinickou psychologii a psychoterapii. Obsah jejich činnosti představuje psychoterapeutická intervence a zavádění preventivních programů do škol a klubů ohrožených a rizikových dětí a mládeže. Důležitá se jeví spolupráce s diagnostickými ústavy, na které se střediska obrací v otázkách závažných výchovných problémů.

Základním článkem poradenského systému na školách je výchovný poradce. Obvykle je to učitel, který je na základě specializačního studia výchovného

poradenství oprávněn poskytovat poradenské služby žákům, jejich rodičům i učitelům. Na některých školách již nyní působí speciální pedagogové a školní psychologové. Nutno podotknout, že v takovém případě přítomnost odborníka závisí na finančních prostředcích školy. Neméně důležitá je pozice metodika školní prevence, vyškoleného učitele v oblasti primární prevence drogových závislostí a sociopatogenních jevů. Často i tento okruh spadá do pracovní náplně právě výchovného poradce.

Kapitolu uzavíráme stručným přehledem dalších poradenských služeb státních i soukromých, které sice nepatří po právní stránce do výchovného poradenství, ale své místo a význam zde zajisté mají. V oblasti profesní orientace jsou to informační a poradenská střediska pro volbu povolání při úřadech práce. V oblasti partnerských a rodinných problémů jsou to poradny pro rodinu a mezilidské vztahy. Poradny při sdruženích zdravotně postižených pro děti a jejich rodiče. Za úspěšné se považují linky důvěry, které nabízí okamžitou pomoc na dálku. Dále celá řada neziskových organizací věnující se široké škále preventivních programů pro děti a mládež (5P program, peer program atd.)

Strukturu systému poradenských služeb v ČR nabízíme v příloze B.

1. 4 Poradenský proces

Zásady poradenského přístupu

Podmínkou hladkého průběhu a pozitivního výsledku poradenského procesu jsou předem stanovené zásady – etické limity, které se musí respektovat v zájmu klienta.

Drapela (1995) zdůrazňuje nutnost přítomnosti pocitu naprostého přijetí a psychologického bezpečí ve vztahu klient versus poradce. Klient by měl být vždy ujištěn, že:

- má možnost při poradenském kontaktu hovořit o čemkoliv, co je pro něho v daném okamžiku důležité;

- na něj není vyvíjen sebemenší nátlak při rozhodování, naopak poradce je nápomocen při uvědomování si různých eventualit řešení problému a následných důsledků - podpora svobodného rozhodnutí a osobní odpovědnosti;
- o naprostou akceptaci klient nepřijde ani v okamžiku, bude-li hovořit o záporných stránkách svého chování. Odmítnout lze klientovo škodlivé chování ne však jeho osobnost;
- obsah vzájemných rozhovorů je vždy důvěrný, bez klientova svolení se nesmí sdělovat třetí osobě.

Matějček (1992) mimo jiné považuje za důležité dosažení vzájemné spolupráce, pravdivost, optimistický výhled do budoucna a využití celého potenciálu poradcovy osobnosti (znalost a zkušenost) k pochopení podstaty problému.

Fáze poradenského procesu

Poradenský proces má být promyšlený, vyžaduje logickou strukturu a jemu odpovídající fáze, které mají epigenetický charakter². Členění fází poradenského procesu podle Hadj Moussové (2002):

1. fáze - seznámení

Podstatou první fáze je vzájemné seznámení poradce s klientem a získání základních informací o klientovi, rodině a prostředí, z kterého pochází. Nejvíce však jde o vybudování vzájemné důvěry, kladného vztahu mezi oběma aktéry procesu. Klient zjišťuje, zda-li bude moci s poradcem spolupracovat, vyhovuje-li mu jeho styl a přístup. Poradce naproti tomu zvažuje, zda-li je schopen klientovi pomoci a jaký způsob by byl nejvhodnější.

² Epigenetický charakter v poradenském procesu vyžaduje, aby přechod jedné fáze do další byl podmíněn uzavřením fáze předcházející (Hadj Moussová, 2002, s.)

2. fáze – diagnóza

Dochází k identifikaci, vymezení klientova problému a k vytvoření představy o tom, jak klient svůj problém prožívá. Nesmí se zapomínat na klientovu svobodu, pracuje se jen s informacemi, které je klient ochoten sdílet. Osobnost poradce a jeho profesní kompetence hrají významnou roli při výběru diagnostických metod a celkového přístupu k problému. Pomoci klientovi pochopit a přijat příčiny svých obtíží a princip jejich vzniku by mělo být hlavním úkolem poradce. Toto stádium může trvat poměrně dlouho. Klientovi musí být umožněn dostatečný prostor k tomu, aby se s vlastním problémem vyrovnal. Diagnóza by mě měla být výsledkem společného snažení poradce a klienta.

3. fáze – volba cíle a alternativy řešení problémů

Na základě výsledků diagnostické činnosti se může přejít na další krok celého procesu a to stanovení cíle poradenského postupu. Poradce navrhuje různé způsoby řešení, které by měly být konkrétní a skládat se z dílčích kroků a technik. Především však musí korespondovat s možnostmi klienta a situací, v které se momentálně nachází.

4. fáze – klientovo rozhodnutí

Rozhodnutí klienta o dalším postupu při řešení daného problému představuje konečný výsledek pozvolného a dlouhodobého procesu. Pomoc poradce má zde charakter podpory, rovněž musí podávat pravdivé informace o výhodách či nevýhodách zvolených postupů. Klient je ten, kdo na konci učiní rozhodnutí a poradce, kdo je musí respektovat.

5. fáze – podpora klienta poradcem

Toto stádium směřuje k postupnému osamostatnění klienta. Je to období nácviku zvolených technik, posilování klientovy vytrvalosti. Poradce zde má funkci hodnotící a to hlavně v případech, kde pokrok není klientovi zřejmý. Pokud zvolený

postup nevede k řešení problémů, patrně došlo k chybě někde v předešlých fázích, pak je nutné se vrátit zpět a chyby vyhledat.

2 Pojetí výchovného poradce na základních školách

Role výchovného poradce tvoří primární článek v systému výchovného poradenství v našem školském systému. Do této funkce je jmenován ředitelem školy, kterému se taktéž zodpovídá. Školní poradci jsou učitelé, kteří vedle své pedagogické činnosti poskytují speciální poradenské a informační služby žákům, jejich rodičům i ostatním pedagogickým pracovníkům. Osobní ohodnocení výchovného poradce je stanoveno osobním příplatkem k základnímu platu učitele a sníženým úvazkem v závislosti na počtu žáků ve škole.

Rozsah i kvalita poskytovaných služeb je podmíněna znalostmi i praktickými dovednostmi výchovného poradce. Je nutné, aby právě zástupce výchovného poradenství ve škole disponoval hlubšími znalostmi a potřebnými dovednostmi z pedagogiky a psychologie než běžný učitel. Tyto znalosti a dovednosti mohou získat výlučně ve specializačním studiu výchovného poradenství.

2. 1 Odborná kvalifikace pro funkci výchovného poradce

Specializační studium výchovného poradenství

Specializační akreditované studium znamenající nutnou podmínku pro funkci výchovného poradce je realizováno v souladu se zákony MŠMT ČR č. 111/1998 Sb. o vysokých školách, č. 563/2004 Sb. o pedagogických pracovnících a taktéž vyhlášky MŠMT ČR č. 317 ze dne 27.7. 2005 o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému, a to v rámci celoživotního vzdělávání na vysokých školách.

Kurz je určen absolventům vysokých škol pedagogického zaměření, učitelům ve funkci výchovných poradců bez požadovaného vzdělání a zájemcům o tuto problematiku, kteří se chystají v budoucnu zabývat výchovným poradenstvím. Studium v rozsahu 250 hodin je rozděleno do pěti semestrů, ukončeno je závěrečnou ústní zkouškou, jejíž součástí je obhajoba závěrečné písemné práce. Obsah studia vychází zejména z oblasti pedagogiky, speciální pedagogiky a psychologie, orientuje

se také na osobnostní růst poradce a představuje současné evropské trendy ve školství.

Studium je zpoplatněné.

Možnosti dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků (DVPP)

Sebevzdělávání poradců je důležitou oblastí profesionalizace poradenských služeb, obecně existují dva způsoby jak naplnit tento cíl. Vedle již zmiňovaného specializačního studia výchovného poradenství je to průběžné studium pedagogického pracovníka realizovaného prostřednictvím jednodenních nebo vícedenních přednášek, seminářů, kurzů, výcviků a letních dílen.

Další vzdělávání pedagogických pracovníků je organizováno širokou sítí vzdělávacích institucí státních i soukromých po celé ČR. Realizátorem mohou být vysoké školy (sekce celoživotního vzdělávání), krajské a okresní úřady, profesní organizace apod. Níže nabízíme stručný přehled těch institucí, které by se svým zaměřením a nabídkou vzdělávacích aktivit mohly stát zajímavými právě pro výchovné poradce.

Národní úroveň

- Pedagogicko psychologické poradny (PPP) a speciálně pedagogické centra (SPC) – uskutečňují vzdělávací činnost pro pedagogické pracovníky v otázkách pedagogiky, psychologie a poradenství (výukové a výchovné problémy, kariérové poradenství, komunikační dovednosti atd.);
- Národní institut dalšího vzdělávání (NIDV) – vedle realizace vzdělávacích programů se zabývá rozbořem potřeb dalšího vzdělávání a tvorby vlastní koncepce v této oblasti. Činnost NIDV je financována z prostředků MŠMT, výhodou jsou minimální náklady ze strany učitelů. Aktuální nabídku vzdělávacích programů nalezneme na www.nidv.cz ;
- Kulturní, vzdělávací a informační centra (KVIC) Nový Jičín– zabezpečuje odborné služby školám, předškolním zařízením a školským výchovným zařízením na krajské úrovni (Nový Jičín, Bruntál, Frýdek-Místek, Karviná, Ostrava a Opava) mezi předměty jejich činnosti patří i poskytování DVPP.
- Projekt ODYSSEA o.s. – hlavním posláním je pomáhat školám při zavádění osobnostní a sociální výchovy (OSV) do běžné praxe. Za tímto účelem za

spolupráce se školami tvoří metodické materiály, provádí výzkum a realizují vzdělávací kurzy pro učitele i žáky. V rámci zvyšování profesionality sdružení však došlo k akreditaci kurzů u MŠMT, za zmínku stojí kurz Týmové dovednosti, Efektivní komunikace, Jak zlepšit vztahy v naší třídě – metodika prevence z pohledu OSV, Jak pracovat s koučováním apod. Více informací na www.odyssea.cz ;

- TUTOR – tato vzdělávací instituce vedle organizovaných jazykových kurzů a přípravných kurzů na VŠ, nabízí kurzy na podporu rozvoje osobnosti (Asertivita v pracovní praxi, Kurz emoční inteligence, Komunikační dovednosti) Nabídka kurzů na www.tutor.cz ;
- PAU, o.s. – specifická organizace, pořádá krajské i celostátní pracovní setkání, jejichž úkolem je doplnit či prohloubit kvalifikaci učitelů tak, aby škola plnila zdárně svou úlohu vzdělávací i společenskou. Snaží se předávat informace a nabízet další vzdělávání (Týmová práce na projektu, výstavba pracovních týmů, Rozvoj komunikačních dovedností, Hry pro rozvoj zdravé osobnosti). Více o organizaci na www.pau.cz ;
- AISIS, o.s. - podporuje školské organizace v jejich rozvoji a snaží se pomoci zlepšovat školní kulturu a klima. Vedle kurzů zaměřených na osobnostně sociální výchovu je v nabídce kurz Rodina a škola – vytváření podmínek mezi rodiči a učiteli. Zajímavým se zdá i připravovaný projekt Minimalizace šikany.

Aktuální nabídku vzdělávacích aktivit v oblasti poradenství lze také nalézt na portálech Institutu pedagogicko psychologického poradenství (www.ippp.cz), Asociace výchovných poradců (www.asociacevp) a centra Euroguidance (www.euroguidance.cz)

Evropská úroveň

- Evropské středisko pro rozvoj odborného vzdělávání (CEDEFOP) – podporuje odbornou přípravu a další odborné vzdělávání v rámci EU. Provádí analýzy a výzkumy v oblasti odborného vzdělávání a povolání. Její aktivity se soustředí na tři prioritní oblasti 1. zvyšování kompetencí a celoživotního vzdělávání; 2. monitorování vývoje v odborném vzdělávání v členských státech a 3.

umožňování mobilit a výměn v Evropě. Více informací na www.cedefop.eu.int

- Národní agentura pro evropské vzdělávací programy (NAEP) – koordinuje vzdělávací programy mezinárodní spolupráce a poskytuje informační a konzultační služby týkající se svěřených programů EU. Pořádá národní i mezinárodní semináře a konference, propaguje české školství v zahraničí a vydává informační materiály.

V rámci agentury mohou pedagogičtí pracovníci/výchovní poradci využít odborných mobilit a stáží u programu Leonardo da Vinci, aktivity job shadowing (v rámci DVPP) v programu Comenius. Zapojit se do aktivity eTwinning, která se vedle podpory mezinárodního partnerství škol pomocí internetových a komunikačních technologií (ICT) nově soustředí na vybudování tzv. evropských sociálních sítí, které by za použití ICT nástrojů umožňovaly sdružování a vzájemnou komunikaci mezi odborníky dle jejich zaměření. Bližší informace o agentuře a jednotlivých programech jsou k dispozici na www.naep.cz.

- Centrum EUROGUIDANCE – celoevropská síť středisek podporující přenos zkušeností v oblasti poradenství na národní a evropské úrovni. Centrum mimo jiné poskytuje vzdělávací a školící služby poradenským pracovníkům. Úplnou novinkou je připravující kurz pro poradce působící v kariérovém poradenství, který ve spolupráci se švédskými odborníky by měl odstartovat na podzim tohoto roku.

2. 2 Pracovní náplň výchovného poradce

Činnost výchovných poradců na základních školách přímo souvisí s problematikou jejich žáků; zpravidla jsou to děti a mládež ve věku od šesti do patnácti let. Konečná podoba poskytovaného školního poradenství vychází z konkrétních podmínek dané školy, jejich žáků a také společenských podmínek, z kterých tito žáci pochází.

Paragraf 7 vyhlášky č. 72/2005 Sb. stanoví sedm obecných oblastí poradenských služeb ve školách, poskytovány jsou zpravidla výchovnými poradci nebo školními psychology popřípadě speciálními pedagogy:

- prevence školní neúspěšnosti;
- primární prevence sociálně patologických jevů;
- kariérového poradenství;
- podporu při integraci žáků se speciálními vzdělávacími potřebami včetně žáků z odlišného kulturního prostředí či z nevýhodného prostředí;
- vzdělávání nadaných žáků;
- dlouhodobou péči o žáky s neprospěchem a jeho snižování;
- metodickou podporu pedagogickým pracovníkům.

Činnosti výchovného poradce můžeme rozdělit na pět základní oblastí (Klímová, 1987)

1. informační činnost;
2. průběžné poznávání, sledování a hodnocení vývoje žáka;
3. konzultační činnost;
4. vlastní návrhy;
5. odborná pomoc.

1. Informační činnost

Informační činnost je poskytování žákům, jejich rodičům a ostatním pedagogickým pracovníkům. Informace se vztahují k

- činností školského poradenství ostatních poradenských zařízení a službám, které jsou těmito subjekty nabízeny;
- všestrannému rozvoji osobnosti žáka;
- prevenci a případné nápravy problému;
- kontrola kvality poskytovaných informací třídními učiteli a s tím spojená metodická pomoc.

2. Průběžné dlouhodobé poznávání, sledování a hodnocení vývoje žáka

Výchovný poradce tuto činnost naplňuje dvojím způsobem:

- metodicky vede diagnostickou činnost třídních učitelů například při provádění konkrétních metod a zpracování údajů, monitorování žáků vyžadující zvláštní pozornost a zjišťování osobních předpokladů v rámci volby povolání;
- současně provádí vlastní diagnostickou činností u žáků s výchovnými, vzdělávacími či jinými problémy a navrhuje odborné návštěvy v pedagogicko psychologických poradnách či u jiných zařízení.

3. Konzultační činnost

Konzultací rozumíme interpersonální proces mezi poradcem a druhou osobou (žák, rodič, třídní učitel) projevující se snahou navázat vztah důvěry mezi účastníky. Identifikací daného problému a společným hledáním řešení a následným hodnocením dosažených změn. Konzultace ve škole provádí většinou výchovný poradce, předmětem konzultace bývá žák a jeho problém. Závěry vzniklé z konzultací se dále mohou poskytovat psychologům, učitelům či přímo vedení školy.

Zajištění konzultačních hodin je jeden z důležitých úkolů poradce. Jasný a přehledný rozpis dnů a hodin pro veřejné konzultace určený by měl být umístěn na dobře viditelném místě v blízkosti kanceláře výchovného poradce.

4. Vlastní návrhy

Na základě získaných informací a vlastních poznatků přichází výchovný poradce za vedením školy resp. za ředitelem školy nebo za svými kolegy s konkrétními návrhy strategií a řešení v otázkách výchovy a vzdělávání, prevence a možného zlepšení aktuálního stavu.

5. Odborná pomoc a její základní členění

Existují dva nejčastěji používané typy odborné pomoci, které jsou poskytované výchovným poradcem ve školách a to pedagogicko psychologická diagnostika a intervence.

Pedagogicko psychologická diagnostika

„Pedagogicko psychologickou diagnostiku chápeme jako poznávání a hodnocení individuálních zvláštností žáků a specifiky osobnosti vychovávaného jedince s orientací na prognózu a vyústění v návrhy na optimalizaci jejich rozvoje“.
(Hrabal, 1989, str. 9)

Etapy diagnostického postupu (Dittrich, 1992):

- formulace otázky a vstupní hypotézy;
- získávání diagnostických údajů pomocí adekvátních metod;
- zpracování, třídění a rozbor získaných údajů;
- interpretace a hodnocení (vnitřní dispozice a vnější podmínky);
- syntéza dat o osobnosti a prostředí (podklad pro závěr);
- stanovení diagnostického závěru a pedagogického opatření.

Hlavní diagnostické metody³

- Pozorování

Jedna z nejvyužívanějších metod při práci výchovného poradce umožňující poznávání individuálních případů. Jde o záměrné, účelné a plánované sledování osobnosti a chování jedince pomocí smyslů.

Doporučuje se vést si průběžně záznam neboli schéma pozorování, které obsahuje jednotlivé položky pro sledování jedince či jeho chování. Následný rozbor složek může posloužit jako podklad pro snadnější pochopení celé situace. Schéma pozorování může například tuto podobu:

- vzhled a tělesné charakteristiky;
- řeč (slovní zásoba, tempo, plynulost apod.);

³ Otevřená společnost o.p.s. Program Iniciativy společenství EQUAL. *Rozbor systému výchovného poradenství*. Praha, květen 2008.

- projevy nonverbální komunikace (mimika, gestikulace atd.);
 - efektivita (základní psychické ladění);
 - prostorové chování (v přítomnosti ostatních osob);
 - chování v rozdílných situacích (vyučování, přestávky).
- Rozhovor

Zcela jistě nejvíce využívaná metoda poradenské praxe. Hlavním cílem je získání informací o jedinci a jeho situaci, navázání kontaktu a vytvoření důvěry pro společnou práci. Důležitou roli hrají také projevy verbální a nonverbální komunikace, které je nutné sledovat. Existuje několik forem rozhorů mezi nečastěji používané patří rozhovor volný, řízený a standardizovaný.

- volný rozhovor – klientovi je poskytnuta značná iniciativa, poradce sleduje a rozvíjí případné podněty;
 - řízený rozhovor - slouží k získání podrobný informací a vychází z aktivity poradce (bez autoritativních postojů);
 - standardizovaný rozhovor – směřuje k cíli a jádru problému, nevhodný pro klienta v těžkém psychickém stavu neboť navozuje pocit manipulace, optimálním řešením je částečně standardizovaný rozhovor, který udržuje určitý řád, zároveň však ponechává klientovi dostatečný prostor.
- Anamnéza

Souhrn informací získaných z různých zdrojů k historii daného případu. Zachycuje vývoj diagnostických obtíží (anamnéza osobnosti dítěte) a sociálního prostředí, ve kterém jedinec vyrůstal (rodinná anamnéza – charakteristika rodiny, výchovný styl, vzájemné vztahy apod.). Informace se získávají prostřednictvím dotazníku či polořízeného rozhovoru. Anamnézu vypracovává lékař, psycholog či sociální pracovník ze spolupracující instituce. Schopnost orientovat se v ní však pomáhá školnímu poradci lépe pochopit některé závěry z odborných zpráv.

Intervence

Za intervenci považujeme určitý zásah, činnost zacílenou na ovlivnění jistého jevu nebo situace. Vyvíjená aktivita je vědomá a má jasný cíl. Intervenci můžeme dělit podle doby na krátkodobou a dlouhodobou, podle zaměření na řešení aktuálního problému nebo nabytí dovedností, které pomohou možným problémům předcházet a podle počtu na individuální a skupinovou.

Techniky při intervenci se odvíjí od jednotlivých kompetencí výchovného poradce. Některé vyžadují specifický výcvik (např. asertivní techniky), jiné se pro změnu užívají plošně (rozhovor, oční kontakt apod.). Podle míry direktivity⁴ rozlišujeme intervenci na instrukce (příkazy), komentáře (úhel pohledu výchovného poradce), kladení otázek (vliv na myšlení klienta) a rezonance (tzv. shrnutí vyřčeného).

- Krizová intervence

Je odpovědí na krizové situace, které mohou ve školním životě nastat. Obecně rozlišujeme dvě situace – životní změny a traumata. Mezi typické reakce patří úzkost, strach, smutek, agrese, deprese apod.. Nejdříve se dostaví šok, kdy je jedinec doslova mimo sebe. Následuje pocit ohrožení, který v případě dlouhého trvání může přerůst v destruktivní až sebedestruktivní chování.

Krizová intervence rozumíme omezený zásah skládající se ze dvou cílů:

- uklidnit jedince a snížit nebezpečí na minimum;
- dodat naději do budoucna (blízkou perspektivu).

V krizové intervenci jde hlavně o podporu integrace osobnosti jedince postiženého krizí. Prvním krokem k tomu je navázání kontaktu, ulehčení komunikace, pomoci při vyjadřování emocí. Poradce by se měl vyjadřovat srozumitelně a ovládat nonverbální komunikaci jako oční kontakt, intonace v hlase, užívání pomlky a pauzy.

⁴ Otevřená společnost, 2006 citující Kopřivu (1997, str. 49)

- Skupinová intervence

Prozatím patří mezi v praxi méně užívané způsoby intervence výchovného poradce. Její kladný přínos je však viditelný z mnoha důvodů; práce se skupinou žáků/třídou umožňuje ovlivnit více žáků najednou a dále pracovat s atmosférou a dynamikou dané třídy nebo včas zachytit alarmující signály studijních, výchovných problémů a navázat kontakt s rodiči či dalšími výchovnými zařízeními jako PPP.

Existuje mnoho forem skupinové intervence. Dělíme je na ty, které jsou v kompetenci výchovných poradců jako besedy, třídnické hodiny, informativní schůzky pro žáky i rodiče. Druhou skupinou jsou například skupinové nápravy specifických poruch učení a chování, terapeutické skupiny a sezení s poradenským vedením odborníků z pedagogicko psychologických poraden.

2. 3 Nejčastější okruhy činností výchovného poradce

Obecné okruhy výchovného poradenství jsme již zmiňovali na začátku druhé kapitoly, záměrně se dále věnujeme jen čtyřem z těchto oblastí. Považujeme je za nejčastěji řešené otázky. Netvrdíme však, že ostatní okruhy, jako například problematika nadaných dětí či integrace dětí se zdravotním znevýhodněním, je možné podceňovat.

Pozornost tedy zaměříme na následující oblasti:

1. výukové problémy;
2. výchovné problémy;
3. kariérové poradenství;
4. preventivní činnost.

2.3.1 Výukové problémy

Školní neúspěšnost dítěte a problémy chování jsou nejčastější témata, s kterými se poradce při své praxi potýká a řeší. Obě oblasti spolu samozřejmě silně souvisí, prolínají se a vzájemně se doplňují. Na to je třeba myslet při výběru vhodného způsobu řešení.

Nutná podmínka školní zdatnosti⁵ je dosažení určité úrovně schopností dítěte. Zjišťujeme ji pedagogicko psychologickou diagnostikou pomocí standardizovaných testů. Vedle aktuální úrovně schopností, se soustředí na styl učení žáka a jeho celkové chování. Nejde zde o pouhý výpočet inteligenčního kvocientu (IQ) , ale také o měření dalších schopností jako například verbální a matematické. Svojí roli hrají také psychické vlastnosti (paměť, pozornost a schopnost soustředění žáka) či motivace⁶ a motivační strategie, které žák využívá k dosažení vytyčení osobních cílů.

Specifické vývojové poruchy učení a výchovy

V odborné literatuře se rozchází obecné rozdělení výukových a výchovných problémů. Zatímco někteří autoři ponechávají poruchy výchovy vázané na činnost centrální nervové soustavy (například LMD) ve skupině specifický vývojových poruch, jiní je již řadí do problémů výchovným. Přikláníme se k první variantě a její dělení předkládáme.

Specifické vývojové poruchy učení

Specifické vývojové poruchy učení se užívají k označení heterogenní skupiny poruch, které se projevují potížemi při získávání a užívání dovedností, jako je mluvení, psaní, čtení a počítání. Některé typy mohou mít svůj původ u lehké mozkové dysfunkce. (Průcha, 2001)

Nejčastější poruchy učení (Dittrich, 1992)

- dyslexie⁷ – porucha čtení. Jedinec potřebuje dostatek času na to, aby se naučil číst, při hlasitém čtení se zadržává, přeskakuje a překrucuje slova nebo vynechává písmena, zrcadlově zaměňuje písmena optická blížká;

⁵ Školní zdatností se rozumí soubor dispozic, které žákovi umožňují plnit požadavky školy. Jde o předpoklady psychické – funkce, procesy a rysy osobnosti v latentní fázi a sociopsychické - vědomosti, dovednosti a motivační struktury formující se učením na základě dispozic biologických sociopsychických. (Hrabal, 1989)

⁶ Motivace znamená souhrn vnitřních i vnějších faktorů, které aktivují lidské jednání a prožívání, řídí jeho průběh a způsob dosahování výsledků. (Průcha, 2001)

⁷ Předpona „dys-“ : označuje špatnou, deformovanou funkci, z hlediska vývoje znamená neúplně vyvinutou funkci. V uvedených pojmech znamená nedostatečný, nesprávný vývoj dovednosti, druhá část názvu je přejata z řeckého označení té dovednosti, která je postižena.

- dysgrafie – porucha psaní a malování projevující potíže s jemnou motorikou nezbytnou pro koordinaci pohybu ruky při písemném a výtvarném projevu.
- dyskalkulie – porucha matematických dovedností. Je zapotřebí věnovat dostatečný čas k upevňování matematických představ, na sčítání, odečítání, násobení, dělení;
- dysortografie – porucha pravopisu. Jedinec vynechává a zaměňuje písmena při psaní, zapomínáním interpunkčních znamének (čárky, háčky).
- dyspraxie – neúplné snížení schopnosti vykonávat složité úkony vyžadující čas na zvládnutí správné koordinace pohybů.

Specifické poruchy chování

Specifické poruchy chování jsou vázané na vrozené dispozici či poškození centrální nervové soustavy, označujeme je jako hyperkinetické. Hlavním důvodem je hyperaktivita dítěte, nízká sebekontrola a sebeovládání doprovázené poruchou pozornosti. V tomto případě nejde o záměrné porušování společenských norem, ale spíše o jakousi neschopnost ovládat své jednání.

- Lehká mozková dysfunkce⁸ (LMD)

Označuje drobnou odlišnost stavby mozku či jeho drobné poškození ve fázi vývoje, přičemž je ovlivněna pouze určitá specifická schopnost v oblasti motoriky, vnímání, myšlení a jednání. Setkáváme se i s označením „lehká dětská encefalopatie“ (LDE) či zkratkami ADD (Attention Deficit Disorder – porucha pozornosti) a ADHD (Attention Deficit Hyperactivity Disorder – porucha pozornosti spojená s hyperaktivitou).

K porušení mozku dítěte může dojít během těhotenství (fáze prenatální), při porodu (fáze perinatální) nebo krátce po něm (fáze postnatální). Zkratka LMD budí u

⁸ <http://nemoci.doktorka.cz/lmd---lehka-mozkova-dysfunkce/>

mnoha rodičů paniku a strach i přes dnešní dobrou informovanost. Mezi pedagogy a psychology se tento termín používá hojně, lehká mozková dysfunkce se objevuje u vysokého procenta dětí. Žáka s touto poruchou nelze označovat jako hloupého či postiženého, v žádném případě problém nespočívá v inteligenci – jsou to děti průměrně až nadprůměrně inteligentní. Nutný je pouze specifický přístup ke vzdělávání těchto dětí. Projevy se časem spolu se zráním CNS zmírňují.

Projevy žáka s poruchami chování (Dittrich, 1992):

- poruchy pozornosti a soustředěnosti;
- hyperaktivita;
- emoční labilita, impulzivita;
- percepční poruchy;
- poruchy motorické koordinace;
- poruchy učení;
- poruchy myšlení, řeči a paměti (nedostatek abstrakce, nesouvislost myšlení);
- neurologické abnormality (neobratnost, šilhání);
- zvláštnosti v sociálním chování (nerespektování autorit, sociálních norem);
- nerovnoměrnost ve výkonových zkouškách a v chování.

2.3.2 Výchovné problémy

Poruchové chování

Poruchy chování jsou popisovány jako odchylka v oblasti socializace. Hlavním rysem je opakované a dlouhotrvající chování, které se projevuje narušováním norem, jde o odchylku v osobnostním vývoje danou vzájemným působením vrozených dispozic a prostředí (Vágnerová, 2004, str. 87)

Vágnerová dále zmiňuje tři základní principy poruchového chování:

- jedinec nerespektuje platné sociální normy, přestože chápe jejich význam;
- jedinec je omezen v sociálních vztazích, charakterizuje se nedostatkem

- empatie, citovou chladností a sebeprosazováním. Chybí pocit viny;
- silná agresivita a nerespektování práv druhých.

Poruchové chování lze také kategorizovat na neagresivní, kdy dochází k porušení norem bez použití agrese a agresivní, které považujeme za závažnější neboť dochází k násilnému porušení a omezení práv ostatních.

Konkrétní projevy výchovných problémů

- Lhaní

Lhaní můžeme charakterizovat jako druh nerespektování autority. Jedinec záměrně neříká pravdu, klame a zatajuje důležité informace. Prokázat lež druhého je vždy obtížné, vyčerpávající a takřka nemožné.

Druhy lhaní (Vágnerová, 2004):

- smyšlenka (konfabulace) – neschopnost oddělit skutečnost od vzpomínek a fantazijních představ, typický rys vývojového období v předškolním věku, časem odezní;
- lež bájivá – vymyšlené příběhy, kde jedinec hraje hlavní roli. Dítě příběhy prožívá tak silně, že samo uvěří v pravdivost vyprávění. Náhrada za neuspokojování některých ze základních psychických potřeb;
- pravá lež – zřejmý úmysl a vědomí nepravdivosti; jakýsi obranný mechanismus, vyhnout se potížím, získat výhodu. Věnovat pozornost četnosti lhaní a typům situacím, kdy k lhaní dochází;
- lži s úmyslem ublížit – často ve spojení s egoismem, necitlivostí či agresivitou; jedná se o vážnou až patologickou odchylku.
- Nekázeň

Nekázeň neboli neposlušnost je negativní reakce dítěte na neúměrné leckdy přehnané nároky okolí. Může ji popsat jako záměrné nerespektování vyšší autority projevující se nedodržováním školního řádu, neplnění školních povinností či neustálým vyrušováním při výchovně vzdělávacím procesu. Každé dítě je čas od času neposlušné, teprve dlouhodobý vzdor lze považovat za poruchu chování či

jeho možnou příčinu. Na počátku dítě odporuje konkrétní osobě například jednomu z rodičů, určitému učiteli. Při trvalém přehlížení takového chování hrozí nebezpečí odmítání výchovného vedení jako takového. V tomto případě mohou být nevhodnými vychovateli osoby nedůsledné, kolísavé, působící nevyrovnaně. Svoji roli může hrát nedostatek pedagogických zkušeností či krátká výchovná praxe.

Neukázněnost může silně ovlivnit celkový vývoj osobnosti dítěte, může vést k asociálnímu až antisociálnímu chování. Jedinec se nenaučí správným sociálním návykům. Špatně se orientuje v sociálních vztazích a mívá problémy se sebekontrolou. (Klímová, 1987)

- Záškoláctví

Situace, kdy žák úmyslně, bez omluvitelného důvodu a bez vědomí rodičů či zákonného zástupce nedochází na vyučování a tráví čas mimo domov (Průcha, 2001).

Záškoláctví může mít obranný charakter – vyhýbání se neúměrné zátěži a s tím spojeným školním neúspěchem, nerespektování či úplné odmítnutí společenské normy, v tomto případě školy a vzdělání.

Pro přehlednost uvádíme Kyriacovu (2005) kategorii záškoláctví:

- pravé záškoláctví – žák má časté absence ve škole bez vědomí rodičů;
- skryté záškoláctví – případná absence žáka je dopředu nebo zpětně omluvena rodiči;
- záškoláctví s klamáním rodičů – předstírání zdravotních obtíží před rodiči;
- interní záškoláctví – útky ze školy; žák do školy dorazí, je viděn se spolužáky i učiteli, ale během dne ze třídy odejde a pohybuje se v prostorách školy nebo mimo ni;
- odmítání školy – způsoben nezájmem o vzdělání, problémy ve škole či obava ze šikany.

Příčiny můžeme hledat jak ve školním prostředí – problémy s pedagogy, nezáživnost hodin, tak v nevhodném rodinném prostředí či výchovném stylu, ale i ve špatném vlivu vrstevnické skupiny a neplnohodnotném využití volného času.

- Agrese a šikana

Šikana, šikanování je fyzické, psychické či kombinované ponižování až týrání jedinců jinými, často ve vrstevnické skupině. Agresoři jsou obvykle i tělesně silnější, vyspělejší nebo v početní přesile. (Hartl, 2000, str. 591).

Šikana se objevuje každém školním kolektivu. Začátek může být nenápadný, např. slovní útoky nebo fyzickými útoky. Neřešená šikana však může končit fyzickým či psychickým poškozením šikanovaného i s trvalými následky, někdy situace může zajít až k pokusům o sebevraždy. Typickým znakem šikany je dlouhodobost a opakovanost.

Šikanování se může odehrávat ve dvou základních prostředích :

- Ve škole. K šikanování může docházet uvnitř jedné třídy nebo mezi žáky různých tříd a velice často i mezi žáky různých ročníků. Jako příhodné se jeví přestávky mezi vyučováním, přesuny tříd mezi učebnami, pobyt v šatnách, na toaletách a v jídelně. Dále ranní příchod žáků do školy a odpolední odchod z ní. Zmíněná riziková místa a časy by měly být školou mapovány a důsledně obsazovány pedagogickými dozory. Není však v moci školních zařízení odhalovat všechny projevy šikanování, někdy musí na daný čin upozornit třetí osoba či sám postižený.
- V prostředí, ve kterém jedinec tráví volný čas. Rizikovými místy mohou být sídliště s velkým stupněm anonymity, zájmové kroužky a kluby, ale také internáty.

Aktéři šikanování:

Šikanující žák je nazýván agresor. Agresory mohou být chlapci i děvčata, častěji však šikanují chlapci. Často pocházejí z rodiny s nedůslednou nebo naopak velmi přísnou výchovou. Bývají fyzicky vyspělejší, v kolektivu na sebe rádi upozorňují. Zřejmá je absence citových vazeb, případně výskyt různých asociálních aktivit.

Agresorem se může stát i zcela „normální“ žák bez uvedených symptomů. Je proto třeba rozlišovat mezi žáky, kteří šikanují své spolužáky trvale a těmi, kteří pouze podleli tlaku vrstevnické skupiny a nechali se vyprovokovat.

Šikanovaný žák je nazýván obětí. Jeho chování na veřejnost je nenápadné, samotářské, bývá fyzicky slabší. Může se odlišovat vzhledem, etnickým původem, sexuální preferencí, svými schopnostmi, vyjadřováním. Pro učitele nebo vychovatele mnohdy jednodušší vytipovat potencionální oběť šikany než případného viníka.

Na šikanování lze usuzovat z některých příznačných znaků - náhlý sklon k záškoláctví, zhoršení prospěchu, uzavřenost, získání potupné přezdívky, poškozený oděv, drobná poranění (škrábane, podlitiny) nebo větší potřeba peněz. (KOLÁŘ,1997).

- Krádež

Krádež považujeme za hrubé porušení normy, které si zasluhuje trest a morální odsouzení. Charakteristické pro ni je záměrnost činu a rozumová vyspělost jedince, který chápe pojem vlastnictví vymezující odlišný vztah k majetku svému a jiných.

Dětské krádeže mívají různou závažnost podle daných měřítek – místa, způsobu a četnosti krádeže. V případě, že oběťmi jsou spolužáci, označujeme toto chování jako závažnější porušení normy, neboť spolužáci tvoří rovněž skupinu kamarádů. Je nutné rozeznávat krádeže příležitostné, které jsou výsledkem impulsivního, zkratového chování dítěte. Anebo krádeže plánované, předem promyšlené, které jsou mnohdy doplněny dalšími projevy poruchového

chování jako toulání, požívání drog. Cíle krádeže a pohnutky dítěte mohou naznačovat s jakými problémy se dítě potýká: (Vágnerové, 2004)

- Krádeže pro druhé – jedinec tak uspokojuje potřebu prestiže a někam patřit například do party svých vrstevníků;
 - Krádeže pro sebe – jedince usiluje o něco, co by bylo za normálních okolností složité nebo přímo nemožné získat. Dalším motivem může být obranná reakce na citové strádání, ojediněle může jít o uspokojení základních lidských potřeb (jídlo, pití);
 - Krádeže pro partu – dány sociálními normami vrstevnické skupiny. Krádež pak představuje něco povinného, nutného pro udržení vlastní pozice. Případné odmítnutí je členy skupiny netolerováno a potrestáno.
 - Zvláštním, trochu kuriózním druhem krádeží je kleptomanie charakterizována jako chorobné nutkání odcizování předmětů, které nemají velkou cenu. (Hartl, 2000)
-
- Závislost

Závislost je důsledkem opakovaného a dlouhodobého požívání návykové látky. (Kolotán, 2005) Existuje celá řada návykových látek, kterým je naše společnost vystavena, jejich závažnost je odstupňována na základě vlivu na zdravotní a psychický stav člověka. Příkladem „neškodných“ látek může být všemi tak oblíbená čokoláda či káva. Závažnější avšak stále tolerované jsou tabákové výrobky zejména kvůli svému negativnímu vlivu na zdravotní stav nejen kuřáka, ale i jeho nejbližší okolí. Za společensky nebezpečné až patologické se považuje alkohol resp. dlouhodobá konzumace v nadměrném množství a měkké a tvrdé drogy.

Jedinec chce pomocí návykových látek a to především drog dosáhnout něčeho lepšího, než je stav nynější. Hlavními motivy může být nuda, experimentování či touha po dobrodružství. Může to být taktéž zoufalý únik od problémů. Drogy navozují u člověka příjemný pocit štěstí, uvolnění a zbavují ho úzkosti či strachu. Pozitivní vliv však trvá jen chvíli, postupně se jejich účinek zvyšuje a dochází ke změně psychického ladění a prožívání jedince. Později se dostaví zdravotní problémy.

Neomezujeme se však jen na požívání návykových látek. Společenský vývoj za posledních dvacet let sebou přinesl mnoho nových, dříve netušených závislostí: chorobná závislost na práci a úspěchu - workholismus, závislosti na počítačových hrách, automatech, na různých rituálních skupinách – sektářství, posílání zpráv z mobilního telefonu, sledování televize, chatování a surfování na internetu. U těchto typů závislostí se vytváří zpravidla pouze psychická závislost, později však může dojít i k ohrožení zdraví (Chvilíček, 2008).

Závislostmi jsme ohroženi všichni. U mladých lidí, zejména adolescentů je však riziko mnohem větší a závislost se vytváří mnohem rychleji. V tomto období má osobně nejvyšší význam přítomnost a okamžité uspokojení vlastních potřeb nejlépe bez vlastního přičinění. Typická je taktéž přehnaná tendence riskovat. Mladiství se tedy v tomto ohledu považují za rizikovou skupinou.

- Kriminalita mládeže

Kriminalita mládeže je takové chování nebo jednání nezletilých (věku od 15 do 18 let), kteří se dopustili činu, který by u dospělého byl považován za trestný.

Příčin takového jednání lze identifikovat celou řadu. Patří mezi ně problémy s výchovou v rodině – chladné, nepodnětné prostředí, absence jednoho z rodičů, špatná ekonomická situace rodiny. Nebo naopak finančně zajištěná rodina, ovšem pracovním vytížením rodiče, kteří nemají čas na své dítě. Špatná komunikace mezi dospívajícím a rodiči, odmítání autorit v rodině i ve škole, negativní vliv vrstevnických skupin apod.

Kriminální činnost obsahuje celou řadu patologického jednání, např. krádeže, vandalismus (sprejerství), násilí, drogové delikty, podvody a mnoho jiných. Včasné rozpoznání základních signálů problémového chování:

- zhoršená školní docházka;
- zhoršení prospěchu;
- nápadná vysoká finanční hotovost u žáka apod.

může zajistit rychlejší intervenci a nápravu v výchovném procesu.

2.3.3 Kariérové poradenství

Pod pojmem kariérové poradenství se rozumí poradenské služby v oblasti volby povolání a profesní dráhy. Hlavním cílem je vést jedince k důkladnému rozvažování a rozhodování v otázkách vzdělávání, přípravy a samotné volby povolání a to s ohledem na individuální předpoklady, možnosti a schopnosti žáka.

V úvodu zmíníme Superovo základní členění vývojových stádií při volbě povolání⁹. Americký psycholog shrnul na základě předchozích prací stádia, v nichž se formuje proces volby příštího povolání nejen u dětí a mládeže, ale i u dospělých jedinců a to do konce produktivního věku. Pro výchovné přesněji kariérové poradenství jsou klíčová první čtyři stádia shrnutá níže:

- stádium fantazie - v raném dětství a v prvních ročnících školní docházky převládá u dětí představa příštího zaměstnání vycházející z jejich fantazie, není vázána na jejich osobní předpoklady;
- stádium zájmu - u dětí školního věku jsou původní fantazie a nerealistické představy zaměněny za zájem žáka. Atraktivní jsou taková povolání, které se zdají zajímavá;
- stadium dispoziční – v pubescenci kolem 14-15 let je žák již schopen zvažovat svou budoucí profesní orientaci s ohledem na možnosti vlastní osoby. Objevuje se sklon k zamítání povolání nad či pod úroveň jeho schopností.
- stádium ohledávání - kolem dvacátého roku (případně později při vysokoškolském studiu) se dospívající více zaměřuje na vlastní zkušenosti, které postupně získává s různými pracovními činnostmi.

Mezi navazující stádia pokrývající období dospělosti patří stádium zkoušení (20 až 35 let), kdy se objevují první pokusy v zaměstnání. Pokračuje obdobím specializace (střední věk), v němž se jedinec zaměří na jeden obor, jednu profesi,

⁹ D.FONTANA. *Psychologie ve školní praxi*. Praha: Portál, 1997 citující D.E. SUPER. *Approaches to occupational choice and career development*. In: Watts, A.G. /Ed./: *Career Development in Britain*. Cambridge, UK: CRAC/Hobsons Press 1981.

kteře se věnuje. Další je zpomalení (konec produktivního věku), v němž se jedinec zpravidla ustálí a nemá potřebu dalšího profesního růstu. Koloběh se uzavírá důchodovým věkem.

Na formování vztahu k práci má vliv vlastní zkušenost dítěte a výchova v rodině (povinnosti členů rodiny, účast na běžných pracích v domácnosti a podobně). Podstatnou roli v tomto procesu zaujímá škola.

Zázemí kariérového poradenství na školách tvoří výchovní poradci, ti koordinují profesní vzdělávání a diagnostickou činnost pro volbu povolání (skupinové a individuální šetření). Podávají žákům a rodičům základní informace o možnostech studia a studijních oborech, spolupracují s dalšími poradenskými zařízeními jako psychologicko-pedagogické poradny, speciálně pedagogická centra či informační a poradenské středisko při úřadu práce. S volbou povolání je spojeno velké množství administrativní práce pro výchovního poradce, včetně kontroly správnosti vyplněných přihlášek, vedení nástěnek, exkurzí a besed.

Na některých školách již dochází k začlenění předmětu *Výchova k volbě povolání* do vyučování, zde žáci mohou získat více informací o vzdělávací a profesní dráze. Možná varianta úspěšného zařazení tohoto předmětu by mohla vypadat následovně¹⁰:

Výchova k volbě povolání je vyučována jako samostatný předmět (součást pracovních činností) v 7., 8. a 9. ročnících. Při výuce se využívá pracovních sešitů. Vyučujícím je výchovní poradce, neboť čím více své žáky během hodin pozná, tím lépe jim bude moci později poradit. V sedmém ročníku je těžištěm práce sebepoznání, hodnocení známých povolání, vnímání vztahu mezi danou profesí a schopnostmi člověka a rodina (druh zaměstnání jednotlivých členů rodiny). V osmém se klade důraz na aktivní plánování, rozhodování, kooperaci, práci s informacemi a přehledy škol. Do výuky je zařazen značný počet exkurzí. Žáci devátých ročníků se nakonec zaměří na výběr konkrétního oboru a školy. Vyplňují přihlášky, učí se psát životopisy a nacvičují přijímací pohovory. Vyučovací hodiny mají totožnou strukturu,

¹⁰ Sborník z kongresu výchovního poradenství 2006. Praha: NVP, 2006. Kapitola: *Výchova k volbě povolání na základních školách*. CIPROVÁ, J.

začíná se hrou, která žáky dostatečně motivuje. Pak následuje hlavní program. Pracuje se individuálně, skupinově i hromadně (celá třída). Při hodnocení žáků se vychází z přístupu k učivu, míry aktivity při hodině, odpovědnosti a zájmu žáka. Aby byl celý proces smysluplný je nutné žáky přesvědčit o tom, že se nejedná jen o výuku, ale také podporu při zvládnání jejich vlastních problémů.

2.3.4 Preventivní činnost

Prevenčí označujeme soubor opatření zaměřených na předcházení nežádoucím jevům, zejména onemocněním, poškození a sociálně patologickým jevům. Rozlišujeme prevenci primární, sekundární a terciární. (Průcha, 2001, s. 178).

Na každé škole by měl být zastoupen školní metodik prevence. Učitel z pedagogického sboru vyškolen v oblasti primární prevence drogových závislostí a sociopatogenních jevů. V mnoha případech jsou to však právě výchovní poradci, kteří vykonávají práci školních metodiků.

Činnost v oblasti prevence se zaměřuje na zavádění preventivních programů školy. Koordinaci aktivit školy zabývající si prevencí sociálně patologických jevů (záškoláctví, závislostí, násilí, vandalismu, sexuálního zneužívání, sebepoškozování, kriminálního chování a podobně). Vzdělávání a metodické vedení činnosti ostatních pedagogických pracovníků školy. Spolupráce s orgány státní správy a ostatními zařízeními poskytující poradenské služby v oblasti prevence a mnoho dalších. Aktivity škol by měly být zacílené na účinnou primární prevenci a odstranění aktivit neúčinné prevence.

Při preventivní činnosti školy vychází z metodického pokynu¹¹ k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže MP 14514/2000 – 51 vydaného MŠMT roku 2007. Mimo jiné jsou zde doporučovány postupy škol a školských zařízení při výskytu vybraných rizikových forem chování dětí a mládeže.

¹¹ www.msmt.cz

Další metodické pokyny k výchovnému poradenství:

- metodický pokyn MŠMT k prevenci a řešení šikanování mezi žáky – MP 28275/2000-22
- metodický pokyn MŠMT k projevům rasismu, xenofobie a intolerance – MP 14423/1999 – 22
- metodický pokyn k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevence a postihu záškoláctví – MP 10194/2002-14
- spolupráce předškolních zařízení, škol a školských zařízení s Policií ČR při prevenci a při vyšetřování kriminality dětí a mládeže a kriminality na dětech a mládeži páchané –MP 25884/2003-24.

2. 4 Osobnost výchovného poradce

Osobnost poradce tedy i výchovného poradce ve školách zastává podstatnou roli v celém poradenském procesu. Do procesu vstupuje nejen jeho individuální jedinečnost a osobní vlastnosti potřebné pro poradenskou činnost, mimořádně důležité jsou poradcovy odborné znalosti a dovednosti.

K definování „dobrého poradce“ citujeme Drapelu (1995, str 8), podle kterého „základem činnosti poradce je plně integrovaná, vyrovnaná osobnost s jasnou hierarchií životních hodnot, která zároveň zůstává otevřená novým myšlenkám a podnětům.“

Strukturu osobnosti poradce nelze nikterak vymezit, můžeme se ale pokusit charakterizovat nutné předpoklady, které vychází z očekávání pro danou pozici.

Obecné předpoklady

- **Vzdělání**

Základem přirozené autority je dobré jak všeobecné, tak odborné vzdělání. V tomto případě je to znalost psychologie (hlavně teorie osobnosti a znalost poradenský metod a technik), pedagogiky, speciální pedagogiky a dalších příbuzných oborů.

Poradce by se nikdy neměl spokojovat s úrovní dosaženého vzdělání, ba naopak měl by si své znalosti, vědomosti a dovednosti průběžně doplňovat a ochotně a otevřeně přijímat nové poznatky ze svého oboru i oborů příbuzných. (Viz kapitola 2.1. Odborná kvalifikace pro funkci výchovného poradce)

Avšak jen nabytí potřebného vzdělání nestačí. Významné jsou i odborné dovednosti klíčové pro poradenskou činnost. Níže nabízíme jednu z možných kategorizací (podle Drapely, 1995):

- komunikační předpoklady;
- dovednost přesvědčovat;
- vztahové dovednosti;
- dovednost práce se skupinou;
- selekce optimálních variant řešení;
- dovednost aplikovat techniky řešení problému;
- diagnostické dovednosti;
- flexibilita;
- schopnost nadhledu;
- zaujetí lidskými otázkami a problémy.

- **Komunikace**

Nedílnou součástí poradenského procesu je komunikace¹², její povaha silně ovlivňuje i vztahy mezi komunikující – poradcem a klientem/žákem. Schopnost komunikativní tedy schopnost bez obtíží vytvářet a udržet sociální vztahy a umět jednat s lidmi by měla být vlastní každému dobrému poradci.

Základní členění komunikace rozlišuje komunikaci verbální, nonverbální a extralingvistickou. Poradce by měl disponovat dostatečnými expresivními vlastnostmi jako srozumitelné vyjadřování a s tím spojená bohatá slovní zásoba, plynulost a obraznost řeči.

¹² Komunikací rozumíme sdělování informací a významů, požívání symbolů za účelem předání informací kognitivních, afektivních a regulativních. (Langová, 2001, str 47)

Nonverbální komunikací se myslí sdělování informací pomocí vzájemného kontaktu, gest a mimiky, souhrnně nazýváno „řeč těla“. Vhodnými nonverbálními signály naznačující pozornost na problém klienta je uvolněný postoj, fyzická otevřenost (oční kontakt, lehký náklon před), přiměřený výraz obličeje a pokyvování hlavou. (Fontana, 1997, str 322).

Extralingvistické signály jakými jsou barva hlasu, počet slov, slovní pomlky je dalším typem komunikace, který nám může prozradit mnohé o řečníkovi. V rozhovoru je tvoření pomlek uprostřed vět dost časté. Důvodem může být získání klientovi pozornosti anebo poskytnutí dostatečného prostoru k uvědomění si určitých klientovi nezřejmých souvislostí.

Ve spojení s komunikací v poradenském procesu připojujeme Drapelovu klasifikaci **poradenských technik a kompetencí** používaných poradci při verbální a nonverbální komunikaci (Drapela, 1997, str 9).

Nonverbální techniky:

- častý oční kontakt a mírný náklon naznačující absolutní koncentrovanost na klienta a jeho problém.

Verbální techniky (poradenské kompetence):

- schopnost pozorně naslouchat, být schopen dešifrovat nonverbální projevy klienta;
- schopnost aktivně naslouchat – parafrázování (nalézt vhodné pojmenování pro ujasnění) klientových výroků;
- schopnost shrnout a přetlumočit obsah sdělení;
- schopnost taktně konfrontovat klientovy výpovědi;
- schopnost podávat přesné a jasné informace.

- **Osobnostní vlastnosti**

Vedle obvyklých kladných vlastností jako je poctivost, pracovitost, pravdomluvnost, spravedlnost, odpovědnost, vřelost apod. Velmi důležitý je celkový morální postoj poradce, který by měl být vždy příkladem ostatním.

V etickém kodexu výchovného poradce¹³ je mimo jiné charakterizována etická odpovědnost výchovného poradce vůči jeho klientům. Ta je určena nadřazeností zájmů klienta – poradce slouží oddaně, loajálně, odhodlaně a s maximálním úsilím a bez jakýkoliv předsudků. V žádném případě nezneužívá vztahů s klienty k osobnímu prospěchu. Dále pak důvěrností informací a ochranou soukromí – poradce bezvýhradně respektuje soukromí klientů a důvěrné informace poskytuje jen se souhlasem klienta (vyjma závažných důvodů jako ohrožení života klienta či hrubé porušení obecně platných norem).

Mezi další etická pravidla, kterými by se každý uvědomělý školní poradce měl řídit, se řadí respektování práv klienta/dítěte. Podání jasných informací o poskytované službě, postupech a možných důsledcích. Jasné nastavení pravidel poradenského procesu. Poradce by si měl být vždy vědom profesního omezení svého povolání. Poskytované služby by měly vždy odpovídat jeho odborným kompetencím. V případě potřeby by měl bez váhání vyhledat pomoc odborníků z jiných profesí.

Celé znění etického kodexu výchovných poradců nabízíme v příloze A.

Specifické předpoklady

- **Integrita osobnosti**

Integrita je podmíněna citovou stabilitou poradce, která by se měla projevovat převažující pozitivním laděním, vyrovnaností a stabilitou. Dalším aspektem je sebedůvěra a schopností adekvátně se hodnotit a zaujetím racionálního přístupu k poradenskému procesu (realisticky a bez emocí).

- **Schopnost empatie**

Empatie (vcítění) lze charakterizovat jako pohled na lidi a jejich problémy z jiné perspektivy – očima druhého člověka s cílem porozumět a pochopit pocity, dojmy a stavy jiného člověka (Průcha, 1997). Je tedy zapotřebí odpoutat se od svých zájmů a

¹³ Etický kodex výchovného poradce projednaný a schválený na Kongresu výchovných poradců, v Praze 28. 3. 2008.

nevztahovat projevy klienta na vlastní osobu, aby nedocházelo k tradičním chybám v sociálních vztazích.

Empatie je vrozená dispozice, kterou jde do určité míry rozvíjet, avšak poradce s nízkou hladinou této schopnosti nebude s největší pravděpodobností nikdy úspěšný v porozumění druhých.

- **Životní optimismus**

Životní optimismus vychází z víry v lidi a možnosti ovlivňovat jejich osobnost tak, že kladné vlastnosti všemožně rozvíjíme, záporné usměřujeme nebo se je snažíme odstranit. Nápomocný může být i poradcův smysl pro humor.

Hadj Moussová (2002), přidává k výše zmíněným předpokladům také

- pružnost a schopnost adaptace – rychle se přizpůsobit potřebě klienta;
- vysoká tolerance k frustraci;
- vyspělý charakter poradce, který zabrání zneužití jeho postavení vůči klientovi;
- schopnost udržet dostatečný odstup a odolnost vůči emociální zátěži.

Možné překážky a rizika poradenského procesu:

Příliš velký nebo příliš malý odstup od klienta je jedním z obranných mechanismů proti vysokým nárokům a požadavkům na poradcovu osobu, které se mohou objevit v průběhu poradenského procesu.

Příliš velký odstup se projevuje rutinou – poradce poučuje, pobízí a hodnotí klientův problém pouze pomocí vlastních představ; vševědoucností – poradce jako nejvyšší autorita, jeho diagnostická činnost je velmi rychlá a povrchová, má tendence vnučovat klientovi svá mínění; moralizací – poradce morálně kárá klienta a tím si upevňuje vlastní postavení; bagetalizací – poradce se soustředí na nedůležitý aspekt problémů, který neustále řeší; a záchranou – zveličování problémů klienta pro poradcovy větší zásluhy a uznání.

Naproti tomu příliš malý odstup lze rozpoznat podle viditelného soucitu – dojde k emocionální angažovanosti, poradce ztrácí nutný odstup a tedy i možnost pomoci; projekce – poradce zaměňuje problém klienta s problémem osobním a proto

navrhuje i vlastní způsoby řešení; a identifikace – celkové ztotožnění s klientovou osobou, dochází ke ztrátě nestrannosti.

Významné riziko v poradenském procesu představuje tzv. „syndrom vyhoření“ (burn-out). Jedná se o důsledek dlouhodobého stresu projevující se ztrátou zájmu o klienta, neschopností empatie, chronickou únavou a depresí. V dnešní době však již existují programy, které se snaží syndromu předcházet nebo jej následně překonávat.

Podle autorky mohou zmíněné překážky a rizika poradenského procesu plynout z nezkušenosti či nedostatečných odborných znalostí poradce. Důraz je proto kladen na pravidelné konzultace se zkušenějšími kolegy a prověřování vlastních znalostí a dovedností.

2. 5 Informační zdroje pro poradenství¹⁴

Výchovní poradci, stejně tak jako ostatní odborníci či specialisté v určitých oblastech, vítají pomoc při orientaci ve sféře poradenství za účelem získání potřebných informací, užitečných rad a podnětů či zajímavých kontaktů. V současnosti existuje na českém trhu velké množství informačních zdrojů, programů a aktivit, kterou mohou poradci využít ve své praxi. Nemusí být však snadné se v nabídce orientovat. Níže nabízíme přehled některých z nich.

Pro přehlednost jsme jednotlivé zdroje rozdělili do dvou skupin, na publikace a informační zdroje a akce a programy pro profesní rozvoj. Níže zmiňujeme některé z nich.

Publikace a informační zdroje

- Pedagogicko psychologické poradenství – je nyní jediným recenzovaným periodikem, které je zaměřeno na otázky související s poskytováním poradenských služeb ve školství. Vychází od roku 2004 (navázal Zpravodaj Výchovné poradenství, který IPPP ČR vydával od svého vzniku v r. 1994) a to

¹⁴ J. POPELKOVA. *Informační zdroje v poradenství*. Výchovný poradce, sborník z kongresu výchovného poradenství 2006. Praha: NVF, 2006.

čtyřikrát ročně. Další zajímavosti z oblasti školství můžeme nalézt například v magazínech Pedagogika, Rodina a škola, Učitelské noviny.

- Atlas školství – poskytuje ucelenou nabídku středních, vyšších odborných, jazykových a vysokých škol.
- Eurokompas – čtvrtletník nabízí snazší orientaci v problematice mobility a vzdělávání v rámci EU.
- Eurocentra (Informační centra pro EU) – poskytují informace v otázkách spojených s EU. Mezi nabízené služby patří pořádání besed, přednášek pro studenty ZŠ a SŠ, vydávání publikací a brožur o EU zdarma. Více informací je k dispozici na webových stránkách www.euroskop.cz.
- Informační portál Ploteus – je spravován centrem Euroguidance a zaměřuje se na usnadnění orientace v informacích o vzdělávacích příležitostech. Projekt je v realizační fázi, současná nabídka služeb usnadňující uživatelům orientaci v informacích se stále rozšiřuje a aktualizuje. EU a příslušné národní orgány spolupracují na definici společného protokolu, který by vzájemně propojil národní i regionální databáze na evropské úrovni. Tím by vznikl jednotný přístup ke všem dostupným nástrojům. <http://www.ec.europa.eu/ploteus>.

Mezi další užitečné zdroje, kde mohou pedagogičtí pracovníci hledat pomoc, zajímavé náměty či nutné informace, patří:

- Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) www.msmt.cz.
- Ústav pro informace ve vzdělání (UIV) www.uiv.cz.
- Školský vzdělávací a informační portál www.edu.cz.
- Výzkumný ústav pedagogiky www.vup.cz.
- Česká škola - informační server o českém školství www.ceskaskola.cz.
- Metodický portál RVP www.rvp.cz.

Instituce a asociace působící v oblasti poradenství

- Institut pedagogicko psychologického poradenství¹⁵ (IPPP)

¹⁵ www.ippp.cz

Zpracovává a aktualizuje informace o službách z oblasti pedagogicko psychologického, speciálně pedagogického, výchovného a kariérového poradenství ve školství. Provádí analýzy a průzkumy související s poskytováním poradenských služeb a pedagogicko psychologickými aspekty vzdělávání. Vytváří koncepce vyplývající z potřeb ministerstva školství v oblasti poradenských služeb.

Poskytuje širokou nabídku kurzů dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků ve specifických oblastech pedagogicko psychologického poradenství konaných na celém území České republiky.

Více informací o činnostech IPPP lze nalézt na www.ippp.cz

- Asociace výchovných poradců¹⁶

Asociace byla založena roku 2005 a slučuje výchovné poradce základních, středních a vyšších odborných škol. Dále poradce na vysokých školách a pracovníků úřadů práce a dalších vzdělávacích a poradenských institucí poskytující studijní či profesní poradenství.

Asociace se snaží o představení a prosazení společných zájmů členské základny. Za hlavní cíle se považuje podpora rozvoje a kvality výchovného, studijního a profesního poradenství a zapojování členů do projektů na národní i mezinárodní úrovni. Předávání užitečných informací a zkušeností mezi členy asociace, ale také poskytování informací široké veřejnosti o výukových, výchovných a kariérových službách v oblasti poradenství. V neposlední řadě je to podpora celoživotního vzdělávání výchovných poradců prostřednictvím kurzů, výcviků, seminářů a konferencí.

Pro zohlednění specifik jednotlivých škol, asociace působí v rámci sekcí základní škola, gymnázia, střední odborné školy a VOŠ, vysoké školy a úřady práce.

Více informací o činnostech asociace výchovných poradců a kontaktní údaje v případě jakýkoliv dotazů (podmínky členství) lze shlédnout na www.asociacevp.cz.

¹⁶ S. ADAMEC. *Asociace výchovných poradců*. Výchovné poradenství CZ, č. 49 (2007), s. 30 – 32.

- Asociace soukromých poradenských poradců¹⁷ (ASSP)

Asociace ustanovena roku 2001 je dobrovolným nezávislým sdružením vysokoškolsky vzdělaných odborníků zabývajících se zejména problematikou specifických vývojových poruch učení a chování.

Členové asociace napomáhají svou odborností ke zlepšení péče o žáky s poruchami učení a chování. Poskytují terapeutickou pomoc rodičům těchto žáků, zajišťují lektorské a osvětové činnosti určené nejen pro odbornou, ale i rodičovskou veřejnost. Podílí se na vytváření výukových programů a speciálních učebních pomůcek.

Členství v asociaci je dobrovolné, členem se může stát každý občan ČR s vysokoškolským vzděláním v oblasti diagnostiky a reedukace specifických vývojových poruch učení a chování, který bude prosazovat zájmy členů, podílet se na společných činnostech asociace a bude otevřen vlastnímu sebevzdělání. Kontaktní osobou je paní Mgr. Svatava Vyhlídková, telefonní číslo 585 431 001.

- Euroguidance¹⁸

Centrum Euroguidance v České republice působí v rámci Národní agentury pro evropské vzdělávací programy (NAEP) při Domu zahraničních služeb MŠMT (DZS).

Centrum tvoří celoevropskou síť středisek, která se zabývají poradenskými systémy a podporují přenos zkušeností v oblasti poradenství na evropské i národní úrovni. Vyvíjené aktivity jsou zaměřené na poradce z různých typů škol, úřadů práce a dalších institucí, které zvyšují úroveň poskytovaných služeb na poli poradenství.

Euroguidance realizuje četné aktivity k podpoře rozvoje poradenství v České republice, zejména pak vzdělávací, školící a podpůrné služby poradenským pracovníkům. Aktuální informace o aktivitách nejen centra Euroguidance ve sféře poradenství jsou pravidelně publikovány v elektronické verzi zpravodaje Euroguidance dostupného na národním portále spolu s dalšími publikacemi z oblasti kariérového poradenství. Více informací o centru lze nalézt na www.euroguidance.cz

¹⁷ H. VACKOVA. *Asociace soukromých poradenských pracovníků*. *Výchovné poradenství CZ*, č. 49 (2007), s. 32 – 33.

¹⁸ www.euroguidance.cz

3 Závěr

V závěru se pokusíme shrnout vše, co nám předchozí kapitoly o roli výchovného poradce přinesly. Základnu výchovného poradenství na všech školách představuje výchovný poradce, který je nejen důležitým členem pedagogického sboru, oporou ředitele školy, ale především poradcem při obtížích každodenního života žáků a jejich rodičů.

Kvalita poradenských služeb závisí na jeho odborných znalostech a praktických dovednostech, které poradce zpravidla získává absolvováním specializačního studia výchovného poradenství nebo doplňkovým studiem ve formě seminářů, kurzů a výcviků. Poradce si tak může vybrat z nabídky vzdělávacích aktivit národních institucí (NIDV, PPP) nebo se rozhodnout pro, v dnešní době stále více vyhledávané, vzdělávací příležitosti na evropské úrovni (NAEP, Euroguidance). Svojí roli hraje také poradcova osobnost, právě charakter a osobnostní rysy vstupují do poradenského procesu a do určité míry jej ovlivňují. Za klíčové kompetence můžeme označit komunikační a sociální dovednosti, schopnost empatie a pozitivního vidění světa a objektivní hodnocení a správné pojmenování situace, v neposlední řadě je to stanovení vzájemných hranic.

Základní oblasti a okruhy činností výchovného poradenství jsou dány zákony ČR. Pro zjednodušení dělíme činnosti školního poradce na informační a konzultační činnost, průběžné sledování a hodnocení žáků a s tím spojená diagnostická činnost a intervence a realizace vlastních návrhů za účelem optimalizace výchovně vzdělávacího procesu. Školní neúspěšnost a problémy s chováním patří mezi oblasti, se kterými se poradci ve své praxi nejčastěji potýkají, s kázeňskými problémy úzce souvisí prevence sociálně patologických jevů. Skupinu uzavírá kariérové poradenství, neboť volba povolání a další vzdělávací dráha je jedna z nejvíce kladených otázek žáků osmých a devátých ročníků základních škol.

Výhodou dnešní doby je téměř neomezený přístup jedince k informacím. Technický pokrok v oblasti ICT prostředků a vstup do EU otevírá všem, nejen odborníkům, nové cesty k získávání důležitých informací a navázání zajímavých kontaktů.

Musíme však připomenout, že konečná podoba výchovného poradenství vždy závisí na konkrétní podmínkách dané školy. Výchovný poradce se svou činností

podílí na lepším fungování školy a tím přispívá k pozitivně laděné atmosféře. Vždy však bude záležet na osobním přístupu pedagogického sboru a vedení jednotlivých školních zařízení, jak velký prostor školním poradcům vytvoří a jak využijí výsledků jejich odborné práce.

4 Bibliografie

- ADAMEC, S. *Asociace výchovných poradců*. *Výchovné poradenství CZ*, č. 49 (2007), s. 30 – 32.
- DITTRICH, P. *Pedagogicko psychologická diagnostika*. 1. vyd. Jinočany. H&H, 1992. 106s. ISBN 80-85467-69.
- FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi: Příručka pro učitele*. 1.vyd. Praha: Portál, 1997. 383s. ISBN 80-7178-063-4.
- HADJ MOUSSOVÁ, Z. *Diagnostika. Pedagogicko psychologické poradenství II*. 1. vyd. Praha: Pedf, 2002. 207s. ISBN 80-7290-101
- HADJ MOUSSOVÁ, Z. *Úvod do speciálního poradenství*. Liberec: Technická univerzita, 2002. 77s. ISBN 80-7083-659-8
- HARTL, P, HARTLOVA, H. *Psychologický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. 776 s. ISBN 80-7178-303
- HRABAL, V. *Pedagogicko psychologická diagnostika*. 1.vyd. Praha: SPN, 1989. 198s.
- CHVÍLIČEK, P. *Výchovné poradenství na středních školách*. Brno, 2008.
- KLÍMOVÁ, M., *Teorie a praxe výchovného poradenství*. Praha: SPN, 1987. 260 s.
- KOHOUTEK, R., *Historie pedagogicko-psychologického poradenství*. Brno: CERM, 1999. 24 s. ISBN 80-7204-115-0
- KOLÁŘ, M., *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. 127 s. ISBN 80-7178-123-1
- KOTULÁN, J., a kol. *Zdravotní nauky pro pedagogy*. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2005. 258 s. ISBN 80-210-3844-6
- KYRIACOU, CH. *Řešení výchovných problémů ve škole*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 151 s. ISBN 80-7178-945-3
- LANGOVÁ, M. *Učitel v pedagogických situacích*. 1.vyd. Praha: Karolinum, 1992. 96s. ISBN 80-7066-613-7
- MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. 1. vyd. Praha: SPN, 1992. 223s. ISBN 80-04-25236-2
- POPELKOVÁ, J. *Informační zdroje v poradenství*. *Výchovný poradce*, sborník z kongresu výchovného poradenství 2006. Praha: NVF, 2006.

PRŮCHA, J., a kol. *Pedagogický slovník*. 3. vyd. Praha: Portál, 2001. 322s. ISBN 80-7178-579-2

VALIŠOVÁ, A. a kol. *Pedagogika pro učitele*. 1. vyd. Praha: Grada, 2007. 400s. ISBN 978-80-247-1734

DRAPELA, J.V. HRABAL, V. *Vybrané poradenské směry*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1995. 85s. ISBN 80-7184-011-4

Výchovný poradce. Sborník z kongresu výchovného poradenství 2006. Praha: NVP, 2006.

VACKOVA, H. *Asociace soukromých poradenských pracovníků*. *Výchovné poradenství CZ*, č. 49 (2007), s. 32 – 33.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie problémového dítěte školního věku*. 3. dotisk 1.vyd. Praha: Karolinu, 2004. 170s. ISBN 80-7184-408-8

Výzkumná zpráva a výsledky dotazníkového šetření výchovných poradců. *Zpravodaj Výchovné poradenství CZ*, č. 36 (2003)

Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů

Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů
zákon o vysokých školách

Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních

Vyhláška č. 317/2005 o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků

Otevřená společnost O.P.S. *Rozbor systému výchovného poradenství*. Praha, 2006
dostupné z <http://www.proequality.cz/res/data/001/000185.pdf> .

Elektronické odkazy:

AISIS, o.s.	www.aisis.cz
Asociace výchovných poradců	http://www.asociacevp.cz
Atlas školství	www.atlasskolstvi.cz
Česká škola	www.ceskaskola.cz
Doktorka.cz	http://nemoci.doktorka.cz/lm
Eurocentra	www.euroskop.cz
Euroguidance	www.euroguidance.cz
CEDEFOP	www.cedefop.eu.int
Filosofická fakulta Univerzity Karlovy	http://www.ff.cuni.cz
Institut pedagogicko-psychologického poradenství	http://www.ippp.cz
Integrovaná střední škola Nová Paka	http://podlipny.wz.cz
NAEP	www.naep.cz
Národní institut pro další vzdělávání	www.nidv.cz
Metodický portál RVP	www.rvp.cz
Odyssea o.s.	www.odyssea.cz
PAU o.s.	www.pau.cz
Projekt Ploteus	http://www.eceuropa.eu/ploteus
Sbírka zákonů České republiky	http://www.mvcr.cz/sbirka
Školský vzdělávací a informační portál	http://www.edu.cz
Ústav pro informace ve vzdělávání	www.uiv.cz
Tutor	www.tutor.cz
Výzkumný ústav pedagogiky	www.vup.cz

5 Seznam použitých zkratk

ADD	Attention Deficit Disorder
ADHD	Attention Deficit Hyperactivity Disorder
ASSP	Asociace soukromých poradenských poradců
CNS	centrální nervový systém
ČR	Česká republika
ČSR	Česká socialistická republika
DVPP	další vzdělávání pedagogických pracovníků
DZS	Dům zahraničních služeb
EU	Evropská unie
ICT	Information and Communication Technologies
IQ	Intelligenční kvocient
IPPP	Institut pedagogicko psychologického poradenství
KVIC	Kulturní, vzdělávací a informační centra
LDE	lehká dětská encefalopatie
LMD	lehká mozková dysfunkce
MP	metodický pokyn
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky
NAEP	Národní agentura pro evropské vzdělávací programy
NIDV	Národní institut pro další vzdělávání
OSV	Osobnostně sociální výchova
PPP	pedagogicko – psychologická poradna
RVP	rámcově vzdělávací program
SŠ	střední škola
SVC	speciálně výchovné centrum
SVP	středisko výchovné péče
SVPU	specifické vývojové poruchy učení
UIV	Ústav pro informace ve vzdělání
VUP	Výzkumný ústav pedagogiky
ZŠ	základní škola

6 Přílohy

Příloha A

Etický kodex výchovných poradců

Projednaný a schválený na Kongresu výchovných poradců, v Praze 28.3.2008.

Úvod

Smyslem kodexu je vymezit etická pravidla pro výchovné poradce. Každá profese potřebuje mít jednotná a uznávaná pravidla, která slouží jejím potřebám, jakož i potřebám klientů, pedagogů, kteří připravují studenty na výkon této profese, a pro informaci i pracovníkům spolupracujících úřadů a institucí.

I. Etická odpovědnost výchovného poradce vůči klientům

Nadřazenost zájmů klientů.

Prvořadou zodpovědností výchovného poradce je jeho zodpovědnost vůči klientům.

Výchovný poradce by měl klientům sloužit s oddaností, loajalitou, odhodláním a s maximálním vynaložením svých odborných dovedností a schopností.

Výchovný poradce by neměl zneužívat vztahů s klienty k osobnímu prospěchu.

Výchovný poradce by neměl praktikovat, přehlížet, napomáhat nebo se podílet na jakékoliv formě diskriminace na základě rasy, barvy pleti, pohlaví, sexuální orientace, věku, náboženství, národnosti, rodinného stavu, politického přesvědčení, psychického nebo fyzického handicapu nebo jakéhokoliv jiného zaměření, osobní vlastnosti, postavení nebo stavu.

Výchovný poradce by se měl vyhnout vztahům nebo závazkům, které jsou v rozporu se zájmy klientů.

Výchovný poradce by měl klientům podávat přesné a úplné informace ohledně rozsahu a charakteru služeb, které jim může poskytnout.

Důvěrnost informací a ochrana soukromí.

Výchovný poradce by měl respektovat soukromí klientů a důvěrnost veškerých informací získaných v průběhu poskytování odborných služeb.

Jiným osobám by měl výchovný poradce důvěrné informace poskytnout bez souhlasu klientů pouze ze závažných odborných důvodů, s výjimkou pedagogického sboru zařízení.

Výchovný poradce by měl klientům umožnit přiměřený přístup k jakýmkoliv záznamům, které se jich týkají, jsou součástí jejich osobní dokumentace a byly pořízeny v průběhu činnosti sociálního pracovníka.

Výchovný poradce umožní klientům přístup k těmto záznamům.

II. Práva a prospěch klienta

Při poskytování poradenských služeb má mít klient právo na bezpečnost, naprostou diskrétnost a zachování profesionálního tajemství.

Poskytování poradenských služeb předpokládá nestrannost a respektování klientových práv a nepřipouští finanční, sexuální, emocionální ani jakékoli jiné zneužívání klienta.

Podmínky poradenské služby, kvalifikace a odborné kompetence člena, který tuto službu poskytuje, musí být klientovi jasné od samého počátku jejího poskytování. Veškeré změny musí být s klientem projednány napřed.

Před vlastním zahájením je výchovný poradce povinen poskytnout klientovi jasnou informaci o charakteru služby, postupech, o předvídatelných rizicích, která může klientovi přinést poskytování služby, stejně jako o rizicích vyplývajících z toho, když poradenská služba nebude poskytnuta.

Poradenská služba je poskytována pouze za předpokladu písemného souhlasu klienta nebo jeho zákonného zástupce.

Klient má v průběhu poskytování služby zaručeno naprosté soukromí. Nesmí být nikým dalším pozorován.

Klient má právo na to, aby s ním bylo v průběhu poskytování služby jednáno s respektem a důstojností.

Povinností výchovného poradce je poskytnout žákovi, studentovi možnost přehledu o účelu a významu jednotlivých postupů užívaných při poskytování služby.

Výchovný poradce by se měl ze všech sil snažit maximálně podporovat svobodné rozhodování klientů.

Výchovný poradce by neměl podnikat žádné kroky, které by porušovaly nebo omezovaly občanská nebo zákonná práva klientů.

III. Omezení vyplývající z profese

a) Výchovný poradce poskytuje pouze ty služby, které spadají do jeho odborné kompetence. Své vzdělání, kvalifikaci, kompetence a zkušenosti nezkrslují.

b) Je si vědomi omezení, která patří k jeho profesi, a v případě potřeby zve ke spolupráci odborníky jiných profesí. V tomto bodě je implicitně zahrnut předpoklad, že výchovný poradce zná obecnou sféru kompetencí jiných odborníků, které žádají o spolupráci.

Profesní vymezení

Výchovný poradce se orientu v aktuální školské a další potřebné legislativě (ve školském zákoně a příslušných směrnicích, vyhláškách a metodických pokynech). Pokud jsou administrativní předpisy a nařízení v rozporu s etickými principy, vyvíjejí snahu tyto neshody a rozdíly odstranit. Pokud v tomto úsilí výchovný poradce neuspěje, měl by dát přednost etickým principům.

IV. Výkon profese (profesionální praxe)

Profesionální vztahy

a) Žáci a studenti

1. Výchovný poradce považuje za prvořadou a klíčovou záležitost zájmy dětí, žáků a studentů, které má v péči.
2. Zajišťuje, aby děti, žáci a studenti chápali podstatu a cíl spolupráce s výchovným poradcem či intervence v co nejvyšší míře (s ohledem na věk, mentální úroveň a schopnosti klientů).

3. Nevyužívá ke svému osobnímu prospěchu profesionální vztahy, které mají s klienty či spolupracujícími osobami.

b) Rodiče

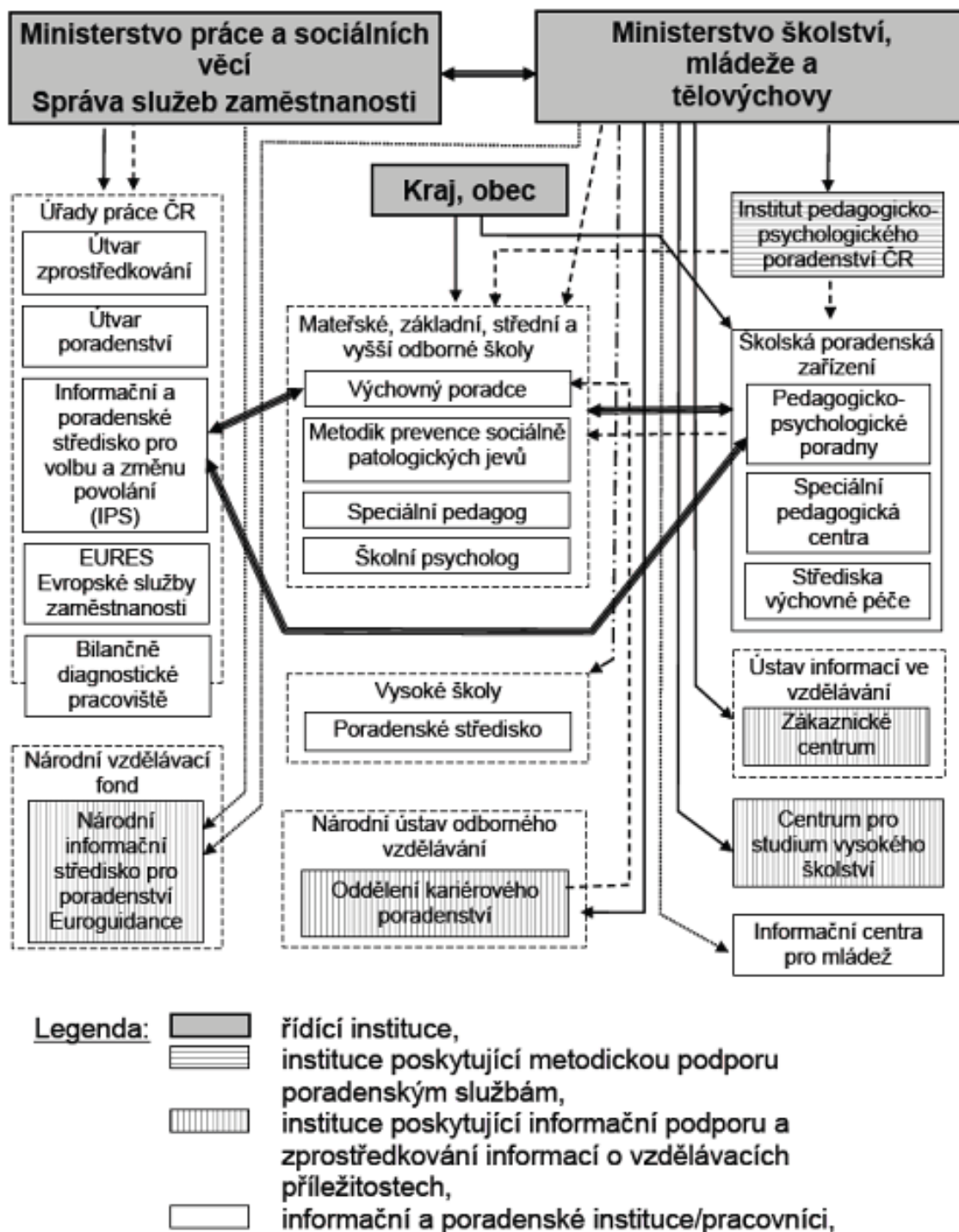
1. Výchovní poradce vysvětluje rodičům nebo zákonným zástupcům podstatu spolupráce nebo profesionální intervence, které se týkají jejich dítěte.
2. Výchovní poradce seznamuje rodiče či zákonné zástupce s vypracovaným Individuálním vzdělávacím plánem (u integrovaných žáků, studentů).
3. Výchovní poradce projednává s rodiči nebo zákonnými zástupci plány podpory jejich dítěte a způsob spolupráce.

c) Vztahy k odborníkům jiných profesí

1. Výchovní poradce se snaží navázat a udržet kooperativní pracovní vztahy s odborníky příbuzných profesí a přistupuje k nim se stejným respektem a ochotou ke spolupráci, jako ke kolegům ze své profese.
2. Zná okruh kompetencí a hranice kompetencí u odborníků příbuzných profesí.

Příloha B

Struktura systému poradenských služeb v České republice¹⁹

¹⁹ <http://podlipny.wz.cz/index.php?struktura>